

II. Abdülhamit Döneminde İki Ünlü Saray Mimarının Siyasi İlişkileri

Politic Relations of Two Famous Palace Architects During Abdulhamit II Epoch

Oya ŞENYURT*

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi'yle başlayan devletin modernleşmesi ve bürokratik kadroların oluşturulması çabaları çeşitli meslek gruplarından "gizli statü"ye sahip bazı kişilerin "ara kadro" yaratmasını engellememiştir. 19. yüzyılın sonlarında gayrimüslimlerin de içinde bulunduğu çeşitli meslek gruplarından kişilerin gruplaşarak saraya yakınlıkları vasıtasıyla mesleklerinin dışında siyaset ve toplumu doğrudan ilgilendiren konularda söz sahibi olmaları dikkat çekicidir.

II. Abdülhamit'in pragmatik yönetim biçiminden kaynaklanan bazı durumlar meslek sahibi kişilerin yaptıkları işler sebebiyle elde ettikleri statülerini kendi alanları dışında kullanmalarına izin vermektedir. Bu açıdan bakıldığında, statülerini kendi alanları dışında kazandıkları başarılarla dönüştürmeleri dikkat çeker. Makalede, İoannidis Ailesi'nden iki mimarın (baba-oğul) mesleki faaliyetlerinin dışındaki alanlara nüfuz etmeleri ve mesleki statülerindeki dönüşümler II. Abdülhamit'in yönetim sistemi içinde, yaşadıkları olaylara bağlı olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: mimarlık-müteahhithlik, Osmanlı-Sırbistan İlişkileri, gayrimüslim saray mimarları/müteahhitleri ve dış ilişkiler

Abstract

The efforts of modernization of government and establishment of bureaucratic staff in Ottoman empire commencing Tanzimat epoch could not prohibit some people, who have "secret statute", from various occupation groups from creating interim staff. At the end of the 19th century, it is noteworthy that some people from various occupation groups, including non-Muslim minorities, had a voice about politics and subjects concerning directly to the society via their close relation with the palace.

Some conditions resulting from Abdülhamit's pragmatic regimen allowed professionals to use their status in the areas excluding their original occupations. From this aspect, it captures attention that they converted their status into achievement in the areas outside their own professions. This article evaluates two architects from İoannidis family (father and son) penetrating areas excluding their professional activities and transforming their professional status by relating to their lives during Abdülhamit's regimen.

Key Words: architecture-contractor, Ottoman-Serbia relations, non-muslim palace architects/contractors and external relations

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle Tanzimat sonrasında mimarlık örgütlenmesinde söz sahibi olan gayrimüslimler Tanzimat'ın kendilerine verdikleri haklarla hem günlük yaşantılarında hem de mimari faaliyetlerinde büyük serbestlikler kazanmışlardır. 19. yüzyılda her sultanın, saray ve kamu yapıları için tercih ettiği kalfa ya da mimar olmakla birlikte bu kalfa ve mimarlar bazen üstüste bir kaç sultanla çalışma fırsatı da yakalıyorlardı. Hassa Mimarlar Örgütü'nün işlevsizleşmesi "yarı resmi statü"de çalışan grupların ortaya çıkmasına sebep olmuş ve sultan ya da saray mimarları/kalfaları da bu serbest çalışma biçiminden yararlanmışlardır.

Mimarlık sahnesinde bu dönemde faaliyet gösteren öznelerin, mimarlık faaliyetlerini gerçekleştirmelerindeki yarı serbet çalışma biçimiyle, artan nüfuzlarını meslek alanları dışına taşıyarak ekonomik, siyasi değişimlere yön verme çabaları dikkat çekicidir. Devlet mekanizmasına eklenmelerini kolaylaştıran bu tür konumlanma halinin, iki farklı alan arasındaki geçişleri sağlayan ilişkilerin nasıl kurgulandıkları anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Osmanlı'da mimarlık alanındaki öznelerin toplumun genelini ilgilendiren konularda merkezde konumlanmaları istisnai bir durum olarak düşünülebilir. II. Abdülhamit'in devlet kadrolarının yönetimi konusundaki genel politikaları ve kişisel yapısı mimarlık alanı için değilse de başka alanlarda mesleki faaliyet gösteren özneler için istisnai olarak ifade edilemeyecek çalışma biçimlerini geliştirmiştir. Dolayısıyla, II. Abdülhamit'in yönetim biçiminin etkisiyle, meslek alanlarındaki kişilerin toplumu ilgilendiren ve yöneticiler tarafından verilmesi gereken

* Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

kararların yönlendiricisi olmalarının nasıl gerçekleştiği, geliştirdikleri kişisel ilişkilerle siyasi alana dahil edilmeleri ya da nüfuz etmeleri, bir saray mimarı ve ailesi üzerinden makalede anlatılmaya çalışılmıştır.

Yöntem/Yaklaşım

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çoğunluğu Yıldız Perakende Evrakı'na ait 15-20 kadar belge 19. yüzyılın sonunda imparatorlukta “mimar” ünvanını üstlenmiş iki Rum mimarın isimlerinin geçtiği bazı siyasi olayların tespitini sağlamıştır. Varolan belgeler, mimarların meslek dışı faaliyetlerini ortaya koymaları sebebiyle, devletin siyasi kararlarında ne kadar rol oynadıklarının anlaşılmasını sağlamaktadır.

Söz konusu belge toplamı dışında II. Abdülhamit ile özdeşleşmiş bir yapı olan Darülaceze inşaatına ait olanlar, Rum saray mimarları Vasilaki ve Yanko İoannidislerin yapının ihalesini alma süreçlerini göstermektedir. İhaleye katılan pek çok kalfanın içinden saray mimarı/kalfası olarak diğerlerine göre prestiji daha yüksek Vasilaki ve Yanko İoannidis'in ihaleye katılma davetini reddetmelerine rağmen zoraki olarak ihaleye dâhil edilmeleri dikkat çeker. Abdülhamit'in kendini temsilen yaptırdığı bu yapıda titiz davrandığı ve İoannidis ailesine mesleki anlamdaki güveni sebebiyle ihale bedelini yükselterek, İoannidislerin istediği miktara getirilmesini sağladığı görülmektedir. Dolayısıyla, yapının ihalesinin bu mimar aileye verilmesi, resmi olarak işleyen bir münakasa sürecinin el altından organize edilerek, ihalenin İoannidislere bırakılması sonucunu getirmiştir.

Vasilaki ve Yanko İoannidis, Darülaceze binasının inşaat işlerini yürütürken uluslararası skandala sebebiyet veren mimarlık dışı bir başka konuyla da ilgilenmekteydiler. İoannidis ailesinin beş çocuğundan biri olan Artemis'in Sırbistan Kralı ile olan ilişkisi İoannidislerin sultan ve yönetim çevresiyle ilişkilerini gerginleştirmiş, ancak İoannidis'lerin mücadeleleri kendilerine maddi teminat sağlanmasıyla sonuçlanmıştır. Mesleki faaliyetleri sırasında geliştirdikleri ilişkiler Sırbistanla ilgili politikalarda etkili olurken, Osmanlı-Yunan Savaşı öncesindeki görüşmeye dair bir belge İoannidislerin savaşın perde arkasındaki gizli arabuluculuk faaliyetlerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Darülaceze gibi büyük bir yapı kompleksinin yapımı için açılan ihaleyle, iki siyasi olayın orta noktasında yer almaları arşiv belgelerinin birbirini tamamlayacak biçimde biraraya getirilmesini ve yorumlanmasını gerekli kılmaktadır.

Mesleki alanlar sebebiyle kişilerin sultana yakınlığından doğan ve mesleki başarılarının kendi alanlarının dışında da faaliyet göstermelerini sağlayacak geçişlere zemin hazırlayan ortam, birbirleriyle bağlantısız gibi gözükken ancak, dönemin sultanı II. Abdülhamit'in politikaları nedeniyle birbirlerine eklenilebilen ve birbirleriyle beslenen faaliyet zinciri olarak anlamlandırmayı haketmektedir. Modern bir devlette olması gereken fakat Tanzimat'tan sonra tamamlanamayan bir proje olarak kalan ve II. Abdülhamit döneminde ise tümüyle saf dışı bırakılan yetkilerin paylaşımı ya da devri, Babı-âli'nin yok farzedilmesini ve resmi görev dışında tutulan ve nüfuzları sayesinde siyasi, ekonomik gidişatı yönlendiren ya da etki eden “ara kadrolar” ve “gizli statüler”in ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır. “Ara kadrolar”, resmi göreve sahip olanlardan daha prestijli tutulan ve çoğunlukla açığa çıkarılmayan “gizli statü”ye sahiptiler. İş alanları dışına geçerek uluslararası boyutlara varacak konularda söz sahibi olmaları, “ara kadroların” cemaat, siyaset ve mimarlık ilişkileri bağlamında çok yönlü ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

II. Abdülhamit Döneminde “Ara kadrolar” ve “Gizli Statü”nün Oluşumu

Osmanlı'nın geç dönemlerinde gayrimüslimlerin yönetim kademesiyle olan ilişkilerini değerlendirirken; devletin resmi kadrolarında görevli olan çeşitli meslek gruplarındaki gayrimüslimleri kadrolu, geri kalanları da kadro dışı olarak belirlemek yerine, “gizli statüye sahip olanlar” ve “diğerleri” gibi iki ana grupta toplamak daha yararlı gözükür. “Resmi kadroların” bugünkü anlamda bir “resmiyet” temsil etmemesi böyle bir ayırımın yapılmasını adeta gerekli kılar. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda memuriyet ve memurlara verilen haklar, ödevler, ücretler ve ücret ödeme aralıkları ya da diğer bir deyişle; memurların statüsünü objektif şekilde saptayan bir personel kanunu yoktu. Bunun ötesinde sadrazamların bile ücretleri tamamen keyfi olarak belirlenmekte ve memur aylıkları zamanında ödenmemekteydi (Timur, 2000, s. 181) ¹. Resmi statüde olanlar ve göreve atananların sorunlarının ötesinde, görev dışı kalanlar ve geliştirdikleri ilişkiler de sorun yaratabilmekteydi. Resmi görevi olmadığı halde, herhangi bir konuyu çözmeyi kendine görev edinme ya da resmi görevinin sınırladığı alan dışındaki konulara girme çabaları “ara kadroları” oluşturmaktaydı. Dolayısıyla, “ara kadrolar”ın oluşması

¹ Sözcüleri, Mithat Paşa birinci sadrazamlığına 118.750 kuruş maaşla, ikinci sadrazamlığına ise 50.000 kuruş maaşla getirilmiştir. Tuna valiliğine ise 60.000 kuruşla başlamış, ikinci yıl 48.830 kuruş almıştır.

resmi görevin boşlukta kalmasını “yarı serbestlik” ya da “yarı resmi statü” arasındaki ara noktada kolayca konumlanmasını mümkün kılar².

Böyle bir çalışma düzeninde de yerini ve statüsünün içeriğini dolduramayan memur kadrolarına, dışarıdan gelebilecek müdahaleler ve yaptırımlar doğaldır. Bu durum devletin çeşitli meslek gruplarıyla parçalı çalışma yapmasını sağlamış ve yetkilerini bu “yarı resmi statü” altında bulunan kişilerin dışındakilerle de paylaşmasını kolaylaştırmıştı. Diğer taraftan, memur maaşlarındaki ödemelerin aksaması memur tanımındaki kişilerin devlete olan bağlarını zayıflatarak, ilişkilere hasar vermektedir. Meşrutiyet’ten önce bütçelerin düzensiz olmasından, gelirlerin eksik tahsil edilmesinden hergün yeni ek ödenekler alınmasından dolayı, gerçekte, bütçeler her yıl büyük açıklar vermektedir. İstanbul’da yılda ancak, altı ya da sekiz maaş verilebiliyor; geri kalan aylıklarını memurlar, yüz kuruşunu 10-30 kuruşa sarraflara satıyorlardı. Bu noktada sarraflar “ara kadro” ya da “ara eleman” gibi hareket ederek maliye ya da hazineden sorumlu kişilerce çözülmesi gereken maddi sorunları çözen alternatif çalışma grubunu yaratmaktaydılar³ (Anon., 1992, s. 105).

19. yüzyılda devletin kişilerle olan bağlarını değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç “gizli statüdekiler” ve “diğerleri” arasındaki ilişkiye dayalı gözüktür. “Resmi kadrodakiler”le olan ilişkilerin resmîyeti tartışılacağı için diğerleriyle olan ilişki de “illegal” olarak değerlendirilmemelidir. Bu durum kendi doğal işleyişi içinde süregelir. 19. yüzyılda, Abdülmecid döneminden itibaren sarrafların devlet yönetiminde özellikle hazineyle ilgili gelişmeleri yakından takip ederek, ekonomik gidişatın dizginlerini ellerinde tuttukları bilinmektedir (İrtem, 1999, s. 173-174). Sarrafların çalışma biçimleri de kuşkusuz bir ara kadro oluşturabilmekte ve devlet yönetimiyle ilgili özne ve nesnelere birbiriyle ilişkisi alternatif bir çalışma biçimini ortaya çıkarmaktadır. Sarraflar, “yarı resmi statü”ye sahip en iyi örnek olmakla birlikte, istisnai bir durum yaratarak bazı meslek gruplarından kişilerin de mesleki anlamda ekonomi ve siyasete daha uzak noktalarda olmalarına rağmen imparatorluk yönetiminde ilişkilerle ve/veya çalışma düzeniyle bağlantılı kendilerine geniş bir alan açtığı görülmektedir.

Kişisel ilişkiler bazen kendi iş alanları dışında merkeze yakın grupların iç ve dışta siyasi dengelerin oluşmasında ya da bozulmasında rol oynadığını göstermektedir. Özellikle, Osmanlı mimarlık camiası için ilginç ve istisnai sayılabilecek bazı durumlar da yaratılmıştır. Mesleki anlamda alanların yeterli biçimde tanımlanamayışı mimarlık yapan grubu 19. yüzyıl sonlarında “yarı resmi statü”ye zorlamış ve aynı anda “mimar”, “müteahhit”, ve “kalfa” olarak çalışmalarını gerektirmiştir (Şenyurt, 2006, s. 230). Mesleğin kendi içindeki dinamizm ve bugünkü uzmanlık alanlarına ait geçişler bir tarafa bırakıldığında bu kişilerin kendi iş alanları dışındaki ekonomi, siyaset gibi alanlara kaymaları ve mesleklerinin dışında bu alanlarda gösterdikleri faaliyetlerle anılmaları bazı karışık durumlar yaratmaktaydı. Mesleki anlamda uzmanlık alanlarının sınırlarının netleşmemesi mimarın toplumsal konumu ve rolündeki bulanıklığı da ister istemez ortaya koymaktaydı. Diğer taraftan, statü kaygısı ve bulunduğu toplumsal konumu sağlama almanın bir yolu olarak yaptıkları işler dışında da hatırlanmaları ya da kendilerini hatırlatmaları ve sultana meslekleri dışında çeşitli işler sebebiyle yaklaşmaları ve diyalog kurmaları da gerekliydi. Mimarlık camiasında istisnai olarak görülebilecek bu tip “dikey çıkışlar/geçişler”, İoannidis Ailesi’nin mimari faaliyetleriyle birlikte, siyasi faaliyetlerinden bazı kesitlerin incelenmesini gerekli kılmaktadır.

² 19. yüzyıl Osmanlı romanlarında, imparatorlukdaki bu sistem, sıklıkla eleştirilmektedir. Öğlen vakti devlet dairesinden ayrılan bir memurun oradan çıktıktan sonra iki yere daha giderek çalışma saatlerini bir gün içinde üç ayrı yerde geçirdiği, romanlarda çarpıcı bir biçimde işlenmiştir. Bkz. Ahmet Mithat Efendi, **Felatun Bey ve Rakım Efendi**, Beyaz Balina Yay., İstanbul 2005, s.16. Ahmet Mithat Efendi bu romanda bir memurun gününü üçe bölerek iş dışında nasıl değerlendirdiğini çarpıcı bir biçimde dile getirmiştir. Roman kahramanı Rakım Efendi’nin sabahın medreseye, oradan memur olduğu daireye, daireden çıktıktan sonra da Fransızcasını geliştirmek üzere Galata’da bir hekimin yanına gittiği anlatılmaktadır. Dönemin devlet dairelerindeki kadro şişkinliğini ortaya koyan önemli bir romandır. Devlet memurlarının işsizlik yüzünden dairede zamanlarını aşırı yemek yiyerek geçirdikleri alaycı bir dille konu edilmiştir. Ya da bütün gün hiçbir iş yapmadan sadece yemek yiyerek zamanını geçiren ve aylık alan kalabalık bürokratik kadrolar eleştirilmiştir.

Ayrıca, Bkz. Mehmet Murat, **Turfanda mı? Yoksa Turfa mı?** Morpa Kültür yay., İstanbul 1995, s.87. Dönemin devlet dairelerindeki kadro şişkinliğini ortaya koyan önemli bir romandır. Devlet memurlarının işsizlik yüzünden dairede zamanlarını aşırı yemek yiyerek geçirdikleri dile getirilmiştir.

³ Sözelimi, 1853’de Maliye Nezareti’ne yazılmış bir belgede, Sarraf Abraham, Karabet ve Ohannes Kalfalara borç olarak vermeyi kabul ettiği meblağın ödenmesine dair devletten istekte bulunmuştur. Bu belgeden anlaşıldığına göre, Sarraf Abraham devlete verdiği borcun faizini Ebniye-i Hümayun kalfası Ohannes ve Karabet’e devretmişti. Büyük olasılıkla da kalfalara ödemenin yapılabilmesi için senet vermişti. Kalfalar da ihtiyaçları olan parayı alabilmek için ödeme vakti gelen senet ile başvuruda bulunmuşlardı.

Darülaceze Binasının İhalesi ve İoannidis'lerin Statüsünün Münakasaya Etkileri

Bazı “resmi görevler” dışındaki işlerde kuralları sessizce belirlenmiş ve etnik iş bölünmesine uğramış alanlar da vardır. Sözgelimi, inşaat alanında, özellikle yapı pratiği konusunda deneyimli olan gayrimüslim kalfa/mimarlar etkilidir. Cumhuriyet’in ilanına kadar mimarlık sahnesinde Türk-Müslüman gruptan aktörlerin sayısı oldukça azdı (Şenyurt, 2006, s.202-221). Diğer taraftan, ticaret ve bankacılığın Türk-Müslüman grup tarafından küçümsenmesi sebebiyle (Garnier, 2007, s.62) çocuklarının ve yakınlarının bu iş kollarında çalışmalarını istememeleri (Kazgan, 1990, s.136), gayrimüslimlerin faaliyet göstermelerinin yolunu açmıştı. Ayrıca, Türk-Müslüman grubun çocuklarını ve yakınlarını bu işlerde görevlendirmek istememelerine ve gayrimüslim sarraf ve bankerlerin resmi statülerinin olmamasına rağmen elit Türk-Müslüman grupla ilişkileri oldukça sıkıydı (Kazgan, 1990, s.136). Türk-Müslüman grup tarafından benimsenmeyen iş alanlarında çalışıyor olmaları gayrimüslimlerin yönetici grupla kurdukları başarılı ilişkileri engellememiştir. Bununla birlikte, Abdülhamit döneminde resmi olarak görevlendirilmeyen kişilerin faaliyetleri en üst noktaya erişmişti. Sözgelimi, asker ya da polis olmadığı halde Arnavut ve Arap devriyelerin sultanı korumak adına etrafında güvenlik çemberi oluşturduğu görülmekteydi (Deringil, 2007, s.41-42). Dolayısıyla, merkeze ya da sultana yakınlık devletin kadrolarıyla sınırlanmış bir alan olarak görünmez, devlet kadroları ve ötekilere ait yazılmamış görev tanımları, mimarlık camiası için yapı üretiminin gerçekleştirilmesinde de geçerlidir.

Mimarlık alanında imparatorlukta devlet yapılarını inşa eden grup, büyük ölçüde İstanbul’da bulunan statü gruplarının da konutlarını inşa etmekteydi. Bu anlamda, “resmi mimarlık kadrosu” söz edildiği gibi, “serbest mimarlara” dönüşerek bir başka amaca hizmet edebilmekteydi. Sadece kendi alanları içinde “yatay geçişleri” gerçekleştirmekle kalmayıp diğer taraftan mimarlık alanı dışındaki konularda da köprü olmaya, denge kurmaya, statükoyu korumaya ya da altüst etmeye kendilerine yetki yaratabilmekteydiler. Hangi işlerin kimlere yaptırılacağı çoklu katılımların olduğu zamanlarda bile önceden belirlenmiştir. Dolayısıyla, kişiler; eşit haklara sahip olmadan ve önceden kimin görev yetkisine sahip olacağını belirlediğini bilmeden geniş katılımlarda bulunmuşlardır. Kişilerin devlet tarafından “tanınmışlıkları” sadece devletle ortak çalışmalarına ya da mimarlık penceresinden bakarsak, devlet için yapı üretmelerinden geçmemekte, “tanınmışlığın” ya da “geçmiş olmanın” özel kriterlerine de sahip olmak gerekmektedir. Sözgelimi, dönemin ünlü Levanten mimarı Guilio Mongeri, Çamlıca’daki şehzade konaklarının inşa edilmesi için açılan münakasaya katılmış, verdiği fiyat makul olmasına rağmen devlet tarafından “tanınmadığı” için ciddi biçimde değerlendirmeye alınmamıştır (BOA., Y.PRK.KOM., Dosya no:11, Gömlek no:25).

Mimarın o döneme kadar yaptığı yapılar tespit edilebilir ve hakkında da tahkikat yapılabilir, ancak bunlar “tanınmışlık” için yeterli kriterler değildi. Sözkonusu kriterler devletle çalışan kişilerin önemleri, çalışma biçimleri, karakter yapıları ve hatta sosyal ilişkileriyle sürekli olarak yeniden üretilebilmekte ve bazen somut verilere de dayanmamaktaydı. Burada ele alınacak konu Abdülhamit’in inşaatlarında en fazla sorumluluk verdiği saray kalfası ya da mimarı Vasilaki İoannidis’in (1821-1903) Darülaceze inşaatının ihalesini almasıyla ilgili olan süreçtir.

19. yüzyıla ait tüm münakasalar içinde sürecin en iyi izlenebildiği yapı, Darülaceze binasının inşaatı için açılan ihaledir. Vasilaki saray ve padişah mimarı olmasının verdiği “resmi statü”deki konumunu serbest çalışan bir mimar-müteahhit gibi taahhüt usulü ve sabit maliyetle (götürü) yapının inşasını üstlenerek “yarı resmi statü”ye dönüştürmüştür. Bununla birlikte, sadece Vasilaki değil, Darülaceze’nin yapılması için oluşturulan fen komisyonundaki Ohannes kalfa da bu ihaleye iştirak etmiştir (Y.A.HUS., Dosya no.275, Sıra no:120). Devlette resmi görevi olan kalfaların ya da mimarların devletin açtığı ihaleye katılma yasağı henüz yoktur, bu durum daha önce sözü edilen, aynı meslekten kişilerin farklı örgütlenme biçimlerine bağlı olmadıklarının ve birbirlerinin çalışma alanlarına “yatay geçişin” önemli bir örneğidir. Vasilaki ve Yanko İoannidisler de mimarlık faaliyetleri sırasında inşaat örgütlenmesinin esnekliği sayesinde tersane kalfalığından saray kalfalığına, oradan da müteahhitliğe ulaşan yolda çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

İkinci Abdülhamit döneminde “saray mimarı/kalfası” ya da “padişah mimarı/kalfası” olarak faaliyet gösteren Vasilaki ve oğlu Yanko İoannidis on dokuzuncu yüzyılın başlarında tersanede faaliyet gösteren Marki kalfanın soyundan gelmektedir. Vasilaki ve Yanko kariyerlerine tersanede başlamışlar⁴,

⁴ Ayrıca, İoannidis Ailesi’nin yaşamının genel olarak incelendiği bir yazı için bkz. Oya Şenyurt, , “İstanbul Bir Rum Aile İki Saray Mimarı: Vasilaki ve Yanko İoannidis”, *Arredamento Mimarlık*, Temmuz-Ağustos 2006, s. 121-128. Vasilaki İoannidisle ilgili bilgi için bkz. Oya Şenyurt, *1800-1950 Yılları Arasında İstanbul’da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s. 35-76.

gösterdikleri başarılı çalışmalar sayesinde İkinci Abdülhamit'in gözüne girerek Yıldız Sarayı'ndaki pek çok yapıyı inşa etme hakkını kazanmışlardır. Belgelerden tespit edildiğine göre her iki mimar da buldukları dönemde sultanın en çok çalışmayı tercih ettiği mimarlar olarak dikkat çeker. İki mimarın inşaat ve tamirat dosyaları kabarıktır. Ancak, bu iki mimar tarafından yapılan ve münakasası en ilginç olan yapı Darülaceze binasıdır.

Darülaceze (Düşkünler evi) İkinci Abdülhamit'in merhamet duygularını ortaya çıkarmak ve öldükten sonra da anılmasını sağlamak amacıyla inşasına karar verdiği prestij yapılarındandır. Darülaceze İstanbul'da din, mezhep ve milliyet ayrımı olmadan yoksullara yardım etmek, kimsesiz çocukların bakım, eğitim ve barındırılması, dilencililiğin ortadan kaldırılması, hasta, sakat ve kimsesizlere iş olanağı sağlanması amacıyla Kağıthane sırtlarında geniş bir alan üzerinde, içinde Hıristiyanlar için kilise, Yahudiler için sinagog ve Müslümanlar için camisi inşa edilen, çok sayıda yapı grubundan oluşmaktadır.

1892 yılı Ağustos'unda dâhiliye nazırının yazdığı yazı ile Darülaceze binasının inşaatı için kurulan fen komisyonunun binanın inşaat şartlarını ele alan mukavele ve kapsamlı keşif defteri çoğaltılarak kalfalara dağıtılmış ve gazeteler yoluyla ilan edilmiştir. Ağustosun başından yedinci gününe kadar binanın münakasası devam etmiştir.

7.136.674 kuruş masrafla yapının inşa edileceği, yapılan keşif sonucunda ortaya çıkmıştır. Bedelin %10'unun peşin olarak verilmesi ve %20'si için de kefil gösterilmesi kalfalara şart koşulmuştur. %20 kadarlık bedel için kefilin emlakinin hacze alınması veya bankaya yatırılması istenmektedir. Ancak, başvuruda bulunan on kalfanın istenilen teminatları göstermesi mümkün olmamıştır. Münakasaya başvurmayan fakat devletin güven duyduğu diğer kalfalar münakasaya davet edilmişlerse de davet karşılıksız kalmıştır. Sadece, Babıâli kalfası Andon kalfa keşiften 136.674 kuruş indirim yapmış ve yapıyı 7.000.000 kuruşa inşa edeceğini taahhüt etmiştir. Tüccardan Tellioglu Atnas Efendi'yi de kefil gösteren Andon Kalfa'nın sürdüğü peyin üzerinden 48 saat geçtiği halde tenzilat yapan başka kimse çıkmaması üzerine, mukavele senedinin müsveddesi hazırlanmıştır (Y.MTV., Dosya no:66, Gömlek no:3).

İhalenin Andon Kalfa üzerinde kalmasına padişah rıza göstermemiş olacak ki, dâhiliye nazırının yazdığı bir yazıda ikinci bir münakasa yapılması ile ilgili bir başka emir verildiğinden sözedilmektedir Aynı yılın Eylül ayında yazılmış bir belge önceki münakasa bedelinden 350.000 kuruş Petraki Kalfa tarafından, 150.000 kuruş da Ohannes Kalfa tarafından indirilerek yapım bedelinin 6.500.000 kuruşa düştüğünü göstermektedir.

Daha önce de söz edildiği gibi, devletin davetini kabul etmeyen Vasilaki'nin oğlu Yanko Bey tezkire ile çağrılmış yapım bedelinden 50.000 kuruş indirim yaparak son fiyat 6.450.000 kuruşa Yanko Bey üzerinde kalmıştır. Ancak, bu öneri de fazla bulunduğu için Bab-ı Seraskeri kalfası Ohannes kalfa 5.900.000 kuruşa maliyeti indirmiştir. Münakasa sonrasında son bedel hakkında İoannidis ailesinin mimarları Vasilaki ve Yanko'nun haberdar edilmeleri ilginçtir. İhaleye davet usulü biraz da zoraki katılmaları münakasa sürecinin tümünde bulunmamasına rağmen, son bir hamleyle ihalenin onlara bırakılmasına çalışılması ve ihalenin içine çekilme çabaları dikkat çeker. Abdülhamit'in en güvendiği mimarı olarak sık sık yazışmalarında çalışmalarının başarılarından sözettği Vasilaki İoannidis'e (Hocaoğlu, 1998, s. 224-227), Darülaceze binasının inşaatının bırakılmaya çalışılması şaşırtıcı değildir. Sultanın merhametinin simgesi olacak bu yapının sağlam olmasına özel önem de verilmektedir. Yapının padişahın güvendiği bir kalfaya yaptırılması istenmekte ancak, maliyet de bir başka bağlayıcı unsur olarak gözardı edilmemektedir. Yanko İoannidis, Ohannes Kalfanın verdiği tekliften haberdar olunca babasıyla birlikte son verdikleri rakamdan daha aşağıya inemeyeceklerini bildirmiştir (Y.MTV., Dosya no:67, Gömlek no:37).

Ohannes Kalfa'nın verdiği fiyat teklifi dönemin Tophane-i Amire Meclis-i Harbiye Dairesi azasından Miralay Hüsnü Bey'i harekete geçirmiştir. Ohannes Kalfa'nın verdiği fiyattan 300.000 kuruş indirilerek 5.600.000 kuruşa yapıyı inşa edebileceğini, ödemelerin kendisine haftadan haftaya olacak şekilde yapılması durumunda on altı ayda yapıyı tamamlayabileceğini taahhüt etmiştir. Hüsnü Bey'in de diğer kalfalar gibi, teminat amacıyla nakit verebileceği parası yoktur (Y.MTV., Dosya no:67, Gömlek no:81).

Ancak, Abdülhamit'in binanın yapımını sağlayacak isim konusunda karar verdiği ve İoannidis Ailesi'nin iki mimarına bu yapının ihalesini bırakacağı Hüsnü Bey'e verilen cevabın satır aralarında gizlenmiştir. "İşi bilen bir kalfa" tanımının İoannidis'ler için yapıldığı daha sonra yazılan bir başka evrakta daha iyi bir biçimde algılanmaktadır. 1892 Ekim ayında yapının inşası 5.851.000 kuruşa başka

talip olmadığı öne sürülerek İoannidislere ihale edilmiştir (YA.HUS., Dosya no:265, Sıra no:109). Söz konusu olan “mahir ve marifetli” kalfa böylelikle bulunmuştur.

İoannidis Ailesi'nin Statüsünün Siyasi İlişkilerdeki Rolü

İoannidis'ler için 1892 yılı sadece Darülaceze binasının inşaatı için oluşturulacak proje ve ihale çalışmalarıyla sınırlı değildi. İoannidis Ailesi'nin fertleri mimarlık faaliyetlerinin dışında siyasi meselelere karışmaları yüzünden Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası ilişkilerinde krizlerin yaşanmasına neden olacak boyutlara varan sorunlarla da karşılaşmışlardır. Bu sorunlar bazı tesadüfî olayların sonucunda mı ortaya çıkmıştır? Yoksa II. Abdülhamit yönetiminin bir parçası olarak sultanın kurguladığı bir senaryonun parçası mıdır? Soruları şimdilik cevapsız kalmaktadır. Ancak, Le Temps gazetesinin 17 Şubat 1901 tarihli haberinde tam metin halinde yayınlanan mektuplar İoannidis Ailesi'nin bireylerinin mimarlık dışındaki faaliyetlerinin boyutlarını göstermektedir.

“(...) Sizi Almanya ile Sırbistan'dan jandarmalar marifetiyle kovdum. Size karşı pek çok fenalıkta buldum hayatımdan yalnız birkaç gün kaldığı ve her şeyi size itiraf eylediğim şu anda affınızı dilerim bununla beraber oğlunuzu kurtarmanızı da istirham ederim. İhtimal ki, bu elinizden gelir bana pek çok inayetlerde bulunabilirsiniz (...)”

Nathalie artık Allah'a ısmarladık. Beni size ettiğim fenalıktan affediniz. Bir kaç güne öleceğim birkaç sözüm daha var beni görmek isterseniz bana iki kelimelik bir cevap veriniz eğer istemiyorsanız yalnız bir “hayır” deyiniz de sizin yanınıza gelmek mecburiyetini bana tahmil etmeyiniz(...) şimdi, Bayonne'de “H..... G.....” namıyla Saint-Etienne Oteli'nde ikamet ediyorum yok eğer beni nezdinize kabul etmek istiyorsanız beni tanıyanların hepsini yanınızdan uzak tutunuz beni gece karanlığında çağırınız yahut gelebileceğim bir konuşma mahalli belirleyiniz bunu böyle istiyorum (...)”

Yardım ve af dilekleriyle dolu bu ifadeler Sırbistan'ın yönetimini elinde bulunduran ve Obranoviç ailesinden gelen kral Milan'ın hükümetten uzaklaştırılmasından sonra, 1892-93 yıllarında Paris'de eşi Nathalie'ye yazdığı gizli mektuplardan alınmıştır. Milan'ın Viyana'da ölümünden sonra, Le Temps gazetesinde yayınlanan mektuplar, olayların en son halkasına aittir. İoannidis ailesinin siyasal alana “dikey geçişleri”ni yansıtan önemli bir belge olarak ortaya konabilmekte ve belkide imparatorluğun Balkanlar'daki politikalarını oluşturmasında önemli bir açık olarak II. Abdülhamit tarafından kullanılmaktaydı.

Saray mimarı/kalfası Vasilaki İoannidis'in beş çocuğundan biri olan Arthemise, Kral Milan ile kurduğu gayrimeşru ilişki yüzünden kralın eşinden ayrılmasına sebep olduğu gibi, Milan'ın tahtından da olmasına sebebiyet vermiştir. Milan'ın Arthemise ile evlenemeyeceğini Osmanlı hükümetine bildirmesi üzerine, Arthemise başta olmak üzere, Yanko ve Vasilaki de işin içine girerek İoannidis ailenin geleceğini ciddi biçimde etkileyen, Osmanlı yönetimini de politik sıkıntıya sürükleyen bir olayın yaşanmasına yol açmışlardır.

Olayın bu noktalara varması Avrupa'da gazeteler yoluyla ülkelere dağılmış ve dikkat çekmiştir. Atina'da çıkan Akropolis Gazetesi Berlin ve Viyana gazetelerinden alıntı yaparak “Madam Arthemise'nin Çocuğu” başlıklı bir makale yayınlamış ve makale önemi sebebiyle de Sabah İdarehanesi imtiyaz sahibi Mihran tarafından tercüme ettirilerek asıyla beraber 3 Ağustos 1894'de sultana sunulmuştur. Bu makaleye göre, Sırp Sarayı'nın önemli kişilerinden diplomat Karistim'in eşi Arthemise ile Kral Milan'ın gayrimeşru ilişkileri, Karistim'in Arthemise'i boşamasından sonra da devam etmiştir. Kral Milan hükümetten istifa ettikten sonra İstanbul'a gittiği zaman da Madam Arthemise ile olan ilişkilerini sürdürmüş ve bir çocukları olmuştur. Kral Milan ve Arthemise arasında mektuplaşmalar devam etmiş ve Kral Milan tarafından 11 mektup Madam Arthemise'e gönderilmiştir. Kral bu mektuplardan birinde doğan çocuğun kendisinden olduğunu kabul etmiş ve çocuğun geleceğini temin etmek için uygun bir para vereceğini vaat etmiştir. Paranın miktarının 500.000 frank olduğunu iddia edenler bulunmaktadır. Milan'ın Nathalie'den olan oğlu Alexandr'ın (Sacha) İstanbul'a geldiğinde maiyyetinde bulunan bakan Mösyö Harakoviç'e Madam Arthemise'nin elindeki mektupları almak için para vermesini önerdiği bilinmektedir.

İoannidis ailesinin Sırbistan Kralı Milan ile uzlaşmaları için Osmanlı hükümeti tarafından sürekli baskı altında tutulmalarına rağmen Sırbistan dışişleri nazırının çabaları sonuca ulaşamamıştır. Karşı karşıya gelen tarafların tartışmaları sırasında Ragıp Bey ile Arthemise'in kardeşi Yanko arasında istenmeyen olaylar meydana gelmiştir. Osmanlı hükümetinin baskıları sonucunda İoannidis ailesi çocuk için 6000 lira alarak 8 mektup iade etmiştir. Kalan üç mektubu ise Arthemise almadığını beyan etmiştir. Arthemise'in ileride kalan üç mektubu ortaya çıkarması durumunda bunların hükümsüz olarak kabul

edilmesi ve kullanılmaması için bir mazbata düzenlenmiş ve imzalanmıştır (Y.PRK.AZJ., Dosya no:29, Gömlek no:45). Ancak, olay bu anlaşmalarla kapanacak gibi değildi. 1894 yılının Ağustos ayında Belgrad Sefiri Ahmet Tevfik bin Salih, Kral Milan'ın doğum gününü tebrik için Niş'de bulunduğu sırada, Yanko'nun kız kardeşi Arthemise'den Kral Alexandr'a İstanbul'dan Fransa postası yardımıyla bir zarf gönderildiğine şahit olmuştur. Gönderilen zarfın üstünde, Fransızca "Sırbistan Kralı Haşmetli Birinci Alexandre Hazretlerine" yazısı ve zarfın içindeki resimde de "Kardeşiniz" ifadesi yer almaktaydı. Arthemise'in el yazısı ile yazılmış bu göndermeler yüzünden üzgün olan Milan, yardım için sultana sığındığını ifade etmiş, ortaya çıkan bu can sıkıcı olaydan dolayı sultandan af dilemiştir (Y.PRK.EŞA., Dosya no.18, Gömlek no:56).

Milan'ın şikayetleri bitmemiş, Arthemise'in ise Alexandr'ı küçük düşürecek bir lisanla yazmış olduğu mektupların sonu gelmemiştir (Y.PRK.TŞF., Dosya no:4, Gömlek no:90). Kral Milan, sultana yazdığı mektupta, Vasilaki Efendi'nin kızıyla evlenmekten vazgeçtiği için İoannidis ailesi tarafından "tehdit edildiğini" ifade etmiş ve Osmanlı hükümetinden bu aileyle ilgili bazı tedbirleri alması için ricada bulunmuştu. Milan'ın arzuhali üzerine Vasilaki Efendi ve oğlu Yanko Bey çağırılarak bu uygunsuz davranışları bırakmaları tavsiye edilmişti. Arthemise'in Kral Milan'a açtığı davadan vazgeçmesi ve Kral Milan'ın el yazısıyla Arthemise'de bulunan evrağı para karşılığı Milan'a vererek işin sonlandırılmasına çalışılmıştı. Milan, Vasilaki Efendi'nin kızıyla evleneceğine söz verip bu karardan vazgeçmesinin hiçbir mahkemede itibar görmeyeceğini ve Arthemise'in tehditlerinin babası Vasilaki Efendi ve kardeşi Yanko'nun teşvik etmesiyle olduğunu, ayrıca görünürdeki sorun yalnız kendisine ait gibi gösterilmekteyse de aslında Sırbistan'ın geleceğini etkilemeye yönelik gizli amaca hizmet ettiğini savunmaktaydı. Sırbistan'ın bazı ileri gelenlerinin de desteğiyle ve suçlamalarıyla Kral Milan, kendisi ve oğlu aleyhine uydurulmuş politik entrikaların farkındaydı ve bunlarla baş etme gücü de yoktu. Kral tahtını terk ettiği için Osmanlı hükümetinden Arthemise'in elindeki mektupları kontrol altına almalarını ve saklamalarını oğlu Alexandr'ın buluş çağına erişip kral olmasından sonra, Osmanlı hükümetinin söz konusu mektupları ona teslim etmesini istemişti (Y.PRK.EŞA., Dosya no:17, Gömlek no:33).

Bir kaç sene sonra saray mimarı Yanko İoannidis'in sultana yazdığı bir mektupta kızkardeşinin Kral Milan aleyhine Sırbistan'da açacağı davadan İstanbul'a gelen Alexandr tarafından vazgeçirildiği bildirilmektedir. Serkurena (baş mabeynci) Hacı Ali Bey, Yanko ve Vasilaki Efendi'yi davet ederek sultanın hükmünü ve iradesini taraflara anlatmış ve bu olayın kapanması için Arthemise'i de ikna etmelerini tenbihlemişti. Arthemise'e kayd-ı hayat şartıyla ve bankadan ödenmek suretiyle aylık olarak 25 lira para tahsis edilecek ve Yanko'ya da avukat masrafları ve başka işler sebebiyle oluşan zararların telafi edilmesi için para verilecekti. Bunun ötesinde Yanko'ya sanatının (mimarlık mesleğinin) derecesine uygun zam verileceğine söz verilmişti.

Bu sözlerin bazılarının gerçekleşmediğini özellikle Arthemise'e 25 lira olarak verileceği söylenen aylık maaşın 15 lira olarak bağlandığı Yanko'nun sultana gönderdiği mektupta belirtilmektedir. Milan'ı tehdit etmelerinin ötesinde, Yanko sultana yazdığı mektubunda Osmanlı hükümetinin söz verdiği aylığın kızkardeşine bağlanmadığını ve kendisine söz verilen zammın da yapılmadığını bildirerek, anlaşmazlığın çözümlenmesi konusunda gösterdiği çabalar karşısında ileride mükâfatlandırılmayı beklediğini dile getirmiştir. Yanko, Arthemise'in padişahın emrinden sonra hiçbir müdahalede bulunmadığını ancak hükümetin de verdiği sözü yerine getirmediğini, bu sebeple de maaşının verilmemesi durumunda ailenin başındaki bu beladan kurtulmak için "hürriyet hareketi"ne katılacağını üstü kapalı bir tehdit gibi mektubunda ifade ediyordu (Y.PRK.AZJ., Dosya no:37, Gömlek no:131).

Davanın bundan sonra nasıl sonuçlandığına dair elimizde başka bilgi yok. Ancak, bu olayın Sırbistan'da patlak vermesi Avrupa ülkelerinin gündemini işgal etmişti. Özellikle Avusturya ve İtalya'nın bu olayın sonuçlarına bağlı olarak nasıl bir politika izleneceğine dair yol bulmaya çalıştıkları dikkat çeker. 4 Mart 1889 yılında Milan krallığı Birinci Alexandr'a terk etti. 16 Kasım 1889 yılında aralarında anlaşmazlık bulunduğu için Paris'e gitmeyi uygun gören Nathalie bundan beş gün sonra Milan'dan Paris'de oturma izni istemiştir (Y.PRK.TKM., Dosya no:16, Gömlek no:23).

1890 yılında hükümetten uzaklaştırılan Milan, gizlice Paris'e gelmiş ve eşine barışmak için mektuplar göndermiştir. Milan, mektuplarında Sırbistan'ın geleceği ve oğlunun tahta geçmesi için Nathalie'den kendisini affetmesini istemiş ve tekrar bir araya gelme çağrısında bulunmuştur. Çok miktarda borcu olan Milan kumar ve borsa oyunlarıyla servetini kaybetmiş, evini ve mirasını verse de borçlarının altından kalkamayacak duruma düşmüştür. Nathalie'den bu konuda da yardım isteyen Milan, oğluna parasına sahip çıkması konusunda Nathalie'nin öğüt vermesi gerektiğini mektupta belirtmektedir.

Takma bir adla Paris'te kalan Milan güvenliği az olan bu ortamda intihar etmeyi bile düşünmekteydi (Y.MTV., Dosya no:212, Gömlek no:87).

Bir süre sonra Nathalie'yi ikna etmeyi başaran Milan'ın eşiyle barıştığı haberi Sırbistan'da sevinçle karşılanmıştı (Y.A.HUS., Dosya no:269, Gömlek no:124). Eşiyle barışan Milan Arthemise ile evlenmekten vazgeçtiğini Osmanlı hükümetine bildirmiştir. 1899 yılının Temmuz ayında Milan'a suikast girişiminde bulunulmuş ancak daha sonra bu suikastın kendisi tarafından düzenlendiği ortaya çıkmıştır (Y.PRK.TKM., Dosya no:42, Gömlek no:38). Milan kendisi için yaptırdığı bu suikast olayından sonra 13 Şubat 1901'de Viyana'da vefat etmiş (Y.MTV., Dosya no:211, Gömlek no:81), cenaze daha sonra Sırbistan'a taşınmıştır (Y.A.HUS., Dosya no:413, Gömlek no:43).

1903 yılının Temmuz ayında İoannidis ailesi için Sırbistan probleminin çözülmediği anlaşılmaktadır. Bulgaristan vapuruyla gelen ve vapurda görevli gözükken ancak Bulgaristan'ın casusu olan Yorgi adında bir kişinin Galata'daki Romanya Oteli'nde kaldığı ve iki Sırp fedaisinin daha İstanbul'da buldukları tespit edilmiştir. Bu kişilerin Arthemise'in Kral Milan'dan olan oğlunu öldürmek için imparatorluğa girdikleri tespit edilmiş ve sonrasında tutuklanmışlardır (İ.HUS., Dosya no:52).

Suikast girişiminden kurtulan çocuk, daha sonra genç yaşta Macaristan'daki bir şirkette çalışırken, tabanca ve tüfek atışları sırasında ölmüştür (Duhani, 1990, s. 114). İmparatorlukta çocuğu öldürme teşebbüsünde bulunduğu düşünüldüğünde, çocuğun öldürülmüş olma ihtimali de bulunmaktadır.

Sonuç

II. Abdülhamit'in mimarları olan İoannidislerin faaliyet gösterdikleri en etkin dönem 1890'lı yıllardır. Bu dönem sarayın etkisinin Babıâli üzerinde yoğunlaştığı tarihler olarak değerlendirilebilir. Ancak, İoannidis Ailesi'nin adının karıştığı olay zincirinin II. Abdülhamit'in kurguladığı bir senaryo olarak değerlendirilmesi için elimizde yeterli bilgi yoktur. Bununla birlikte, İoannidislerin içinde bulunduğu siyasi ortamdan II Abdülhamit'in çıkarları doğrultusunda faydalanmış ya da yön vermeye çalışmış olma olasılığı yüksektir. Aynı durum, İoannidis Ailesi bireyleri için de geçerli olmalıdır. İoannidis Ailesi'nin siyasi faaliyetleri ve siyasi olaylardaki konumları makale içinde değerlendirilmeye alınmayan, ancak araştırmalar sırasında ortaya çıkan bir başka olayla farklı boyutlarda yorumlanabilir. İoannidis Ailesi'nin bir Osmanlı vatanseveri mi? yoksa Yunan Krallığı sempatzanı mı? Olduğu konusunda kesin sonuçlar çıkarılamasa bile, Osmanlı-Yunan Savaşı için arabuluculuk çabaları dikkat çeker. İoannidis Ailesi'nin damadı Marşan'ın Vasilaki İoannidis tarafından gönderildiğini söyleyerek, dönemin Bahriye Nazırı'nın evine gelmesi önemlidir. Marşan'ın görüşme talebi sadece Vasilaki İoannidis'in yönlendirmesiyle de olmamış, Yunan Krallığı'nın İstanbul sefiri Nikolao Mavrogordato'nun arabuluculuk yapması ricasıyla Vasilaki İoannidis'i araya sokmasından kaynaklanmıştır. Osmanlı-Yunan Savaşı'nın çıkmasına engel teşkil etmeyen bu çabalar boşa gitmişse de, İoannidis Ailesi'nin Sırbistan dışındaki diğer siyasi faaliyetlerine ait bulgulardır. İoannidis Ailesi'nin en azından Osmanlı-Yunan savaşında kaybeden tarafın Yunanlılar olacağı konusundaki öngörülerini ve arabuluculuk çabaları, İstanbul'daki Rum cemaatin diğer üyelerine göre daha fazlaydı⁵ (Zarifi, 2005, s. 376,377).

II. Abdülhamit döneminde dış işlerine ait meselelerin konu olduğu durumlarda İstanbul'daki hariciye nazırının ve dışarıdaki elçilerin çok fazla bir önemi yoktu, dış işlerini sarayına gönderilen yabancı elçilerle doğrudan mücadele halinde sürdürdüğü için (Findley, 1994, s. 195) Mavrogordato'nun Vasilaki İoannidis'i araya sokarak savaşı engellemeye çalışması doğaldı. Sultana yakın olmayan kişiler, bu yakınlığa sahip başka kişiler vasıtasıyla "bağlantılar" kurmak zorundaydılar. Saraya yakın olanların nitelikleri, özellikle sultanın sarayın dışına senede sadece birkaç defa çıkmaya başladığı daha geç dönemlerde hayati bir önem kazanmıştır (Findley, 1994, s. 195, 201). Sarayın tek merci olması, buradaki görevlileri de ön plana çıkardı ve devlet adamlarının statü açısından kendilerinin altında yer alan saray görevlilerine aşırı hürmet etmelerini doğurdu (Akyıldız, 2004, s. 181). Saraydaki törenlerde yaş, mevki ya da kariyer ayrımı yapılmadan bazen genç bir delikanlının, hiçbir mevki olmadan, yaşlı memurlardan önce huzura kabul edilmesinin sivil bir rütbeye ya da "gizli statü"ye sahip olmasından kaynaklandığı, törene katılanlar tarafından da kanıksanmıştı. Bu durum, meslek sahibi bu gibi kişilerin devlet hiyerarşisinde önemli mevkilere sahip askeri ünvanlarla örtüşülerek protokolde yer sağlamalarına neden olmaktadır. Sözgelimi, bir avukat albay, bir tüccar yüzbaşı, protokolde yer alabilirdi. Mimar Yanko

⁵ Rum cemaatinin İstanbul'da önemli ailelerinden Zarifiler'in hayatının anlatıldığı "Hatıralarım" adlı kitapta savaşın başlangıcının İstanbul'daki Rumlar arasında sevinçle karşılandığını anlatılmıştır. Haçlı seferi olarak görülen bu savaş, Rumlar'ın Türkler tarafından uğradıkları hakaretlerin bir sonu olarak görülmekteydi.

İoannidis protokolde kendisine korgenerale eşit bir ünvan olan “paşa” rütbesini alanlarla eş tutulmuştu. Sultan Rum milletine ait ciddi sorunlarla uğraşmak yerine cemaat içinde hırslı kişilerin hiçbir şeye mal olmayan isteklerine daha kolaylıkla rıza gösteriyordu (Zarifi, 2005, s. 347). Disiplin ya da denetim altına alamadığı kişilere devletin nişan veya ödül verme adeti de 19. yüzyılda sık sık başvurulmuş siyasi araçlardan biri haline gelmişti (Deringil, 2007, s.54) bu bağlamda Yanko İoannidis’e de verilmiş pek çok nişan bulunmaktaydı. Dolayısıyla, İoannidis ailesinin saraya yakın olma şansını II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesine kadar sürdürebilmesi mimarlık dışında, siyasi alana dâhil edilecek pek çok işin kendileri tarafından kontrol altında tutulmasını kolaylaştırdı.

Bugün de devam eden, köklerinin bulunduğu kabul edilen ülkelerle Türkiye arasında, gayrimüslimlerin arabuluculuk çabaları bir Türk vatansaverliği göstergesi ya da ülkesini seven bir vatandaş sorumluluğuyla yapılmış bir davranış olarak kabul görmektedir⁶. “Öteki” olarak toplumda kabul görmenin öznelere getirdiği yük, vatansaverliğin ötesinde gelecek kaygısı ve toplumda hedef olma korkusu, bir Türk-Osmanlı vatandaşının Yunan Krallığı ile Osmanlı arasında çıkacak savaş kaygısından daha farklı olmalıdır. Diğer taraftan, Osmanlı-Yunan Savaşı’nda, Yunan Krallığı’nın savaşı kaybetmesinin de büyük olasılık olarak kabul edilmesi bir Osmanlı Rum’u İoannidis’lerin manevi olarak Yunanistan Krallığı’nı bu hezimetten korumaları adına da savaşın engellenmesini sağlamalarına sebebiyet vermiş olabilir. Ancak, her iki durumda da Yunan Krallığı’nın İstanbul sefiri Nikolao Mavrogordato’nun İoannidislerle olan cemaat içi ilişkilerinin hangi meslekten olursa olsun gayrimüslim cemaatlerdeki dayanışma ile sultana yakınlıklarını kullanarak “dikey çıkış”ları gerçekleştirdiği görülmektedir.

Diğer taraftan, belgelerle sunulan Sırbistan’ın iç işlerini karıştıran diğer olayda İoannidislerin imparatorluğun dış siyasetteki çıkarlarını bir tarafa bırakarak ve savaş korkusu taşımadan kendi çıkarları doğrultusunda davrandıkları tespit edilmektedir. Sırbistan kralı Milan ile olan ilişkilerinde İoannidis Ailesi ellerinde pek çok belgenin karşılığında Sırbistan kralından para koparmanın yollarını aramakta ve sultanın anlaşma yolunda attığı adımlar karşısında maddi kayıplarını bu kez de sultandan aylık bağlanması talebiyle kapatmak istemişlerdi. Darülaceze inşaatının kendilerine teslim edilmesi ve inşaat konusundaki sultana güven veren yönleri, siyasi bir konu haline gelen Sırbistan Kralı Milanla olan ilişkilerinde tamamen ters yüz edilmiştir. II. Abdülhamit’in paradigmalara dolu saray memurlarını ya da yarı resmi statüdeki kişileri kullanma politikalarının bir parçası olarak da İoannidis Ailesi’nin kullanıldığı ve kendilerinin de bu oyunun bir parçası olmayı gönüllü olarak kabul etmiş olmaları da olasılıklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, belki de Milan ve Arthemise’in evliliklerinin gerçekleşmemesi yapılan planların boşa çıkmasına sebebiyet vermiş olabilir. Abdülhamit’in elinde toplanan güçleri korkularının konusu olan öznelere ya da nesnelere karşı kendini korumakta kullanma özelliği (Findley, 1994, s. 194) Sırbistan’a karşı bir korunma kalkını olarak İoannidis Ailesi’ni kullanılmış olmasını gerektirmiş olabilirdi. O dönemde imparatorlukların birbirlerinin iç işlerine nüfuz etme yolunun evlilikler yoluyla olduğu düşünülürse bu yaklaşım da olasılıklar dâhilindedir. Özellikle, sultandan ve Milan’dan maddi teminat koparma çabaları ve II. Abdülhamit’i “hürriyet hareketi”ne katılmakla tehdit etmesine bakılırsa, Yanko İoannidis’in ve İoannidis Ailesi’nin gizlemeleri gerektiği hususların sadece Milan’a ait olanlarla sınırlı olmadığı ve sultana ait sırları da kapsadığı bir başka olasılık olarak görülmektedir.

İoannidislerin mesleki faaliyetlerinden edindikleri ve bir meslek grubundan kişiler olarak ortaya çıkardıkları statü gruplaşmaları (Weber, 2003, s.286), gayrimüslimlerin kendi içindeki statü katmanları içinde değerlendirilmelidir. 19. yüzyılda, Osmanlı-Müslüman grubun ilgi ve tercihlerinin dışında olan mimarlık mesleği ve inşaat müteahhitliği, gayrimüslimler ya da levantenler tarafından yapılmaktaydı. Ancak, mimarlık mesleğinin, müteahhitlikle desteklendiği ve artı bir kazanç elde etmenin yolu olduğu düşünüldüğünde gayrimüslim cemaatin içinde İoannidisler gibi pek çok ailenin olduğu görülür. Bu gruplar hem kendi cemaatlerinde hem de üst kesimdeki Osmanlı-müslüman grup içinde meslek statülerinden doğan sosyal statülerini yaratmışlardır. Dolayısıyla da, meslek dışında fahri görevlerde dahil olmak üzere, toplumu ilgilendiren olaylarda karar alınmasında rol oynamışlardır.

⁶ Ülkemizdeki azınlıkların uluslararası sorunlarda köklerinin bulunduğu kabul edilen, maddi ve manevi bağlılıklarının olduğu ülkelerle arabuluculuk çabaları halen devam eder. 20 Şubat 2009 tarihli Hürriyet Gazetesi’nin 24. sayfasında “Mösyö Jak’ın gizli Davos Harekati” başlıklı yazıda Jak Kamhi’nin gerginleşen İsrail-Türkiye ilişkilerinde arabulucuk yapmak üzere gizlice devreye girdiği haberi yer almaktadır. Kamhi’ye göre, “Her yurttaşın görevi ülkesine hizmet etmektir. Fakat, bunu yapabilmesi için muhakkak gerekli olanakları bulması gerekir”. Kamhi’ye bu olanaklar Bülent Ecevit tarafından verilmiş, başbakanlar ve cumhurbaşkanları tarafından devam ettirilmiştir. 2007 yılında Kamhi’ye layık görülen “Devlet Üstün Hizmet Ödülü” Osmanlı’dan bu yana devlet gözetiminde gayrimüslimlerin uluslararası ilişkilerde oynadıkları rolün bugüne süregelmesi konusunda iyi bir örnek teşkil eder.

Fiziksel emeğin ya da girişimciliğin statü kaybettiğine ilişkin oldukça yaygın bir tavır olmasına rağmen (Weber, 2003, s. 283) ve Osmanlı-müslüman grup arasında da böyle bir kanı varlığını sürdürürken (Bozdoğan, 2002, s. 46), sultanların ve üst yönetici grubun gayrimüslimlerin kendi içindeki tabakalaşmalarını kendi çıkarları doğrultusunda meşrulaştırdıkları ve destekledikleri söylenebilir. Bu aynı zamanda Osmanlı toplumunda mimarlığın meslek statüsünün olduğu anlamına da gelmemelidir. Geç Osmanlı'da bazı meslekler gibi mimarlık mesleğinde, gayrimüslimlerle özdeşleşmiş olma durumu erken 20. yüzyıla kadar devam etmiş ve elit kesim –İstanbul'daki yabancılar, gayrimüslimler, levantenler ve Osmanlı-müslüman grubun zengin ve yönetici kesimi- ile toplumun geneli arasındaki mimarlık mesleğine bakış açısı farklılık göstermiştir. Dolayısıyla, meslek statüsünün mimarlık açısından oluşturulmadığı bir toplumda İoannidislerin kesinlikle devletin hiyerarşik kadrolarına uygun olarak askeri rütbelerle özdeşleşen ve örtüşen statüye sahip olmaları ya da olmayan meslek statülerini dönüştürmeleri mimarlık faaliyetleriyle siyasi faaliyetlerinin birarada değerlendirilmesini sağlamaktadır. 19. yüzyılda İstanbul'da faaliyet gösteren Rum mimarlar düşünüldüğünde (Şenyurt, 2002) baba-oğul mimarlar olarak imparatorlukta gösterdikleri faaliyetler istisnai bir durum yaratmakla birlikte, işverenleri II. Abdülhamit'in yönetim politikalarının da sonucudur.

KAYNAKÇA

- Ahmet Mithat Efendi (2005). *Felâtin Bey İle Rakım Efendi*, İstanbul: Beyaz Balina Yayınları.
- AKYILDIZ, A. (2004). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ANON (1992). *Osmanlı Dönemi Borsa ve Mali Sistemi: Borsa Rehberi-1928*, C. 2, İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası.
- BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
- BOZDOĞAN, S. (2002). *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, İstanbul: Metis Yayınları.
- DERİNGİL, S. (2007). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, 3. Baskı, (çev.: Gül Çağalı Güven), İstanbul: YKY.
- FINDLEY, Carter V. (1994). *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Babıali*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- GARNIER, J. Paul (2007). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu II. Abdülhamit'ten Mustafa Kemal'e*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HOCAOĞLU, M. (1998). *İkinci Abdülhamid'in Muhtıraları (Belgeler)*, İstanbul: Kamer Yayınları.
- İRTEM, Süleyman Kani (2007). *Abdülmecit Devrinde Saray ve Bab-ı Ali*, (hzl.: Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul: Temel Yayınları.
- KAZGAN, H. (1990). *Galata Bankerleri*, İstanbul: Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
- MURAT, M. (1995). *Turfanda mı? Yoksa Turfa mı?*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- ŞENYURT, O. (2002). 1800-1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: YTÜ.
- ŞENYURT, O. (2006). Türkiye'de Yapı Üretiminde Modernleşme ve Taahhüt Sisteminin Oluşumu, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: YTÜ.
- TİMUR, T., (2000). *Siyasal İktidar Aydın Tarih ve Özgürlük Sürüden Ayrılanlar*, Ankara: İmge Kitabevi.
- WEBER, M., (2003). *Sosyoloji Yazıları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Y.A. HUS., Yıldız Tasnifi Sadaret Hususi Maruzat Evrakı.
- Y.PRK.AZJ., Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnalleri.
- Y.PRK.EŞA., Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik.
- Y.PRK.KOM., Yıldız Perakende Evrakı Komisyonlar Maruzatı.
- Y.PRK.TKM., Yıldız Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği.
- Y.PRK.TŞF., Yıldız Teşrifat-ı Umumiye Dairesi.
- YMTV., Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı.
- ZARIFI, Yorgo L. (2005). *Hatıralarım Kaybolan Bir Dünya İstanbul 1800-1920*, İstanbul: Literatür Yayınevi.